

Відгук

**офіційного опонента, доктора історичних наук, доцента
Довбищенка Михайла Володимировича на дисертацію
(опубліковану монографію) Стецика Юрія Орестовича
«Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ
(1739-1783): просопографічне дослідження»**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України**

Монографічне дослідження Стецика Ю. О. присвячене важливій науковій темі: інституційному розвитку Святопокровської провінції ЧСВВ та духовному життю ченців-василіян середини – другої половини XVIII ст. Актуальність проблеми є очевидною, оскільки саме цей історичний період став часом найбільшого піднесення та впливу Василіянського чину на Західній та Правобережній Україні. Водночас, процеси правового розвитку Чину, а також особливості духовного та релігійного життя оо. василіян згаданого періоду не були поки ґрунтовно висвітлені в працях вітчизняних науковців. Важливість наукової роботи також у тому, що автор досліджує історію Василіянського чину методами просопографії і це дозволяє провести реконструкцію минулого василіянського чернецтва як історію окремої соціальної групи – монахів ЧСВВ. Нарешті, актуальність теми монографічного дослідження Юрія Стецика пояснюється не лише необхідністю розв'язання наукових проблем, а й реаліями суспільного та духовного життя сучасної України. В умовах, коли Василіянський чин розгорнув свою діяльність у більшості регіонів нашої держави, важливим є вивчення досвіду його взаємодії зі світським суспільством. Це сприятиме налагодженню співпраці між ними на сучасному етапі та позитивно вплине на розвиток духовного і релігійного життя в Україні.

Структура монографії підпорядкована поставленим завданням та відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт з історії України. Дослідження складається зі вступу, шести розділів, висновків, додатків та списку джерел і

літератури. Загальний обсяг праці становить 476 сторінок, з яких основний текст – 273 сторінки. У вступі автором здійснена постановка проблеми, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, визначено наукову новизну та інші важливі аспекти монографії.

Перший розділ присвячено методології дослідження, в якій автор детально проаналізував теоретичні підвалини просопографії: від праць засновника школи «Аннали» Л. Февра до досліджень сучасних науковців в Україні та світі. Наголошено на існуванні двох напрямів просопографічних досліджень в сучасній науці (Life History та Family History), а також сформульовано характерні концепти, які автор визначив найважливішими для своїх студій.

У другому розділі проведено огляд історіографії та джерел, на основі яких автор провів свої дослідження. Історіографія детально висвітлена за трьома окремими напрямками: біографістика, інституціональний розвиток та законодавство. При цьому автор продемонстрував добре знання профільних досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників, наголосив на особливому значенні наукових розвідок галицьких церковних істориків та оо. василіян, які проводили активну наукову діяльність в Римі в середині – другій половині ХХ ст. Автор провів фаховий аналіз джерел відповідно до поданої ним класифікації. Особливої уваги було надано тим групам джерел, які становлять високу цінність для просопографічних досліджень, а саме: звітам настоятелів про персональний склад братії, пом'яники та протоколи візитаційних обстежень монастирів.

Третій розділ монографії присвячений впливу законодавства на розвиток Василянського чину. Автор запропонував поділ законодавства на світське (королівські та сеймові привілеї, магнатські та шляхетські фундаційні акти, цісарські патенти) та церковне законодавство (папські булли, постанови Конгрегації Поширення віри, монастирський устав, конституції генеральних капітул, постанови провінційних капітул, тощо). Було наголошено на тому, що василіянське законодавство 1739-1783 рр. розвивалося шляхом, наміченим митрополитом Й. Рутським в першій половині ХVІІ ст., в той час, коли

Василіянський чин зазнавав втручань з боку світського права Речі Посполитої та Австрії, які по-різному трактували роль чернецтва в житті держави.

В четвертому розділі досліджується інституційний розвиток Святопокровської провінції ЧСВВ. Автор ґрунтовно висвітлює процес її реформування спрямованого на покращення матеріального становища монастирів. Було також визначено етапи становлення Святопокровської провінції ЧСВВ, а також зроблено висновок, що початок загального занепаду Василіянського чину слід віднести до політики Австрії та Росії, спрямованої на ліквідацію монастирів на землях, які вони одержали після поділів Речі Посполитої.

Важливим в монографії є п'ятий розділ, присвячений проблемам духовного та інтелектуального життя ченців-василіян. Автор детально прослідковує шлях становлення монаха-василіянина. Зокрема, визначаючи чинники, які спонукали його до чернечого служіння. Розглянуто особливості релігійного виховання в новіціаті, окреслено шляхи здобуття освіти, прослідковано етапи отримання різних ступенів священства і пов'язаної з цим можливої духовної кар'єри. Важливим, на нашу думку, є підрозділ, в якому автор досліджує типові порушення монастирського уставу і пов'язані з ними покарання. Автор, зокрема, робить висновок про суттєві зміни в поглядах на методи виховання ченців-порушників, які спостерігалися у другій половині XVIII ст. Це виявлялося, передусім, в еволюції чернечих епітимій від фізичних покарань до посилення духовних покут. Таким чином, керівництво василіянської провінції усвідомлювало необхідність гартування передусім не тіла монаха, а його духовного світу.

В шостому розділі монографії автор, на основі численних архівних матеріалів, узагальнив біографічні відомості про монахів Святопокровської провінції ЧСВВ. В основу дослідження було покладено наступні критерії: походження, етапи духовної формації, вікові показники, інтелектуальні здобутки та чернечі обов'язки. Керуючись цими критеріями, автор провів реконструкцію повсякденного життя василіянського чернецтва на прикладі тринадцяти монастирів, що були розташовані на території Галичини, Волині і

Холмщини. Таким чином вдалося встановити не лише типові просопографічні характеристики їхніх мешканців, а й визначити наявність в обителях творів сакрального мистецтва, отримати уявлення про їхню архітектуру, а також зробити ширші висновки про роль зазначених монастирів у релігійному житті окремих регіонів України.

Особливу наукову цінність в монографії мають додатки, в яких автор навів зведені таблиці з біографічними відомостями про ченців Святопокровської провінції. Кількість наведених біограм (1800 осіб) не лише дає розгорнуте уявлення про василіянське чернецтво Галичини та Правобережжя, а й багатий матеріал для подальших досліджень з історії монаштва та його ролі в духовному і релігійному житті України.

Висновки в монографії наведено логічно, відповідно до структури дослідження. Серед іншого тут є положення, які значно змінюють усталені уявлення про Василіянський чин другої половини XVIII ст. Зокрема, дослідивши функціонування різнорівневих капітул (генеральних, провінційних, домових) автор зробив висновок про ефективну реалізацію оо. василіянами принципів соборності та демократизму, завдяки яким вдалося провести реформування монастирів та впровадити дисципліну в середовищі чернецтва. Новаторським є також методика автора щодо реконструкції колективного портрету ченця Святопокровської провінції ЧСВВ. Окремі профілі цього умовного портрету (духовний, інтелектуальний, мистецький та ін.) дають можливість отримати уявлення про багатогранну діяльність василіянської спільноти, та про її місце в культурному житті України.

Слід зазначити, що монографія Ю. Стедика «Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739-1783): просопографічне дослідження» засвідчує, що автор провів велику роботу з опрацювання архівних джерел та опублікованих актів як українською, так й іноземними мовами. Саме ґрунтовна джерельна база дала можливість дисертанту реалізувати наукову мету та поставлені завдання. Важливість згаданої монографії полягає також у тому, що її автор вперше у вітчизняній науці розробив методику класифікації просопографічної інформації та успішно її застосував у своїх дослідженнях. В результаті було висвітлено

проблеми впливу світського та церковного законодавства на діяльність Василянського чину, визначено провідні напрями діяльності чернецтва, проаналізовано соціальне, територіальне та етноконфесійне походження ченців, та ін. Новаторська методика роботи з джерелом буде, безперечно, сприяти подальшому розвитку просопографічних досліджень в Україні. Монографія має також практичне значення для формування лекційних курсів з історії Церкви та релігійних рухів в Україні, культурології, краєзнавства, тощо.

Загалом позитивно оцінюючи роботу Ю. Стедика, висловимо деякі зауваження та побажання.

1. Слід було чіткіше визначити географічні межі дослідження. Формулювання автора про ці межі як про «різноманітні адміністративно-територіальні одиниці Київської унійної митрополії» з подальшим перерахуванням назв єпархій є неконкретним, адже не вся територія цих єпархій була включена до Святопокровської провінції ЧСВВ. На нашу думку варто було дотримуватися карти василянських провінцій, укладеної та опублікованої о. І. Патрилом в його дослідженні «Нарис історії Василян (1743-1839)», в якій подано чіткі межі василянських провінцій в другій половині XVIII ст.

2. Не зовсім переконливо визначено хронологічні межі дослідження. Термін «Золота доба» василянського чернецтва, яку згадує автор, є умовною і потребує уточнення та обґрунтування. Якщо нижня межа цієї епохи (1739 р.) заперечень не викликає, то верхня межа (1780-1783 рр.), що пов'язується з перехідним етапом реорганізації провінції, залишається дискусійною. Слід пам'ятати, що розвиток Василянського чину в другій половині XVIII ст. значною мірою залежав від політичної ситуації у Східній та Центральній Європі. Поділи Польщі призвели до розділення василянських монастирів між трьома державами, які по-різному бачили їхнє майбутнє. Тому, на мій погляд, верхню межу дослідження варто було визначити третім поділом Польщі (1795 р.), коли в Європі склалася нова геополітична реальність, а для Василянського чину остаточно відійшла в минуле литовсько-польська доба його історії. Це дало б можливість автору глибше розкрити місце і роль ченців-

василіян в суспільстві в умовах прогресивних освітніх реформ, що проводилися в Речі Посполитій незадовго до її падіння.

3. Розділ III присвячений впливу законодавства на розвиток василіянського чернецтва. В підрозділах, у яких йдеться про вплив світського законодавства, проведено аналіз королівських та сеймових привілеїв, магнатських та шляхетських фундаційних актів та цісарських патентів. Але при цьому з поля зору автора зникла реформаторська діяльність Едукаційної комісії, яка розгорнула активну діяльність спрямовану на піднесення освіти в Речі Посполитій. Як відомо, Василіянський чин був включений у реформаційні проекти комісії – і це безпосередньо вплинуло на розвиток василіянського шкільництва. Тому висвітлення цієї проблеми пішло би на користь дослідженню.

4. Слід було б чіткіше прописати дію права патронату у відносинах між монастирем і світськими особами. В підрозділі 3.1.2. (Магнатські та шляхетські фундаційні акти) автор наводить як приклад матеріал про заснування Франциском Потоцьким василіянського монастиря в Умані. Ця інформація є, без сумніву, цінною і важливою. Проте невідомо наскільки ситуація навколо Уманського василіянського монастиря була типовою для свого часу. Адже відомо, що фундатор ставив перед ченцями-василіянами спеціальні завдання, продиктовані складною релігійною ситуацією у його володіннях на Уманщині. Крім того, відомою є активна позиція Франциска Потоцького у справі поширення унії на Правобережжі. Саме тому бажано було навести додаткову інформацію про взаємодію монастирів та їхніх світських патронів з інших регіонів Святопокровської провінції ЧСВВ.

5. Подекуди в тексті трапляються помилки та редакторські огріхи.

Втім, згадані зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку виконаної роботи. Монографія Ю. Стецика «Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739-1783): просопографічне дослідження» є завершеним та самостійним науковим дослідженням. Дисертація повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор Стецик Юрій Орестович заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, доцент,
учений секретар
Музею книги і друкарства України

М. В. Довбищенко

01.10.2019.

Згідно з завідувачем
заступник директора
з науково-методичної роботи